

پهلوان یا قهرمان

بهرام بهرامی پور

کارشناس ارشد تربیت بدنی، دبیر ورزش

چکیده

عالی ترین شکل تربیت ورزشی در شاهنامه است که این مفهوم در ابیات زیادی با تکیه بر رهنمودهای عقلی (خردورزی) و پایبندی به اصول اخلاقی و جوانمردی مورد تأکید قرار گرفته است. برخی اعمال نابخردانه و غیر اخلاقی نیز از پهلوانان مشاهده شده است، ولی این رفتارها بسیار اندک و از نظر فردوسی نیز با توجه به کارکرد نظامی و سیاسی رفتار پهلوان قابل اغماض است. بخشی از این نتایج در مقاله‌ای با عنوان «بررسی صفات اصلی پهلوانی در شاهنامه» در نشریه المپیک چاپ شده است.

کلیدواژه‌ها: صفات رزمی- پهلوانی، صفات عقلی- اخلاقی و صفات جسمانی.

هدف این تحقیق، بررسی برتری و اهمیت داشتن ویژگی‌های قهرمانی و پهلوانی است. به همین منظور در پایان‌نامه‌ای که بهرام بهرامی پور با عنوان «فرهنگ تربیت بدنی و ورزش در ایران» تهیه کرد، مشخص شد که قهرمانان و پهلوانان از اوصاف زیادی بهره‌مند بوده‌اند. منبع اصلی در آن تحقیق، ۹ جلد کتاب از شاهنامه فردوسی و سایر مکتوبات ادبی و غیر ادبی مربوط به آن بوده است. یافته‌های تحقیق نشان داد که بیشترین اهمیت مربوط به صفات رزمی- پهلوانی (۴۷/۵۸٪) و در مرتبه دوم صفات عقلی و اخلاقی (۳۱/۳۶٪) و بعد از آن صفات جسمانی است. پرورش مرد عمل و مرد خرد در مفهوم «پهلوانی»

فرهنگ ورزش و تربیت بدنی به مسابقات و رقابت محدود نمی شود و ارزش یک قهرمان نیز با مجموعه‌ای از رفتارهای ورزشی، صفات شخصیتی و سایر کردارهای فردی و اجتماعی تعیین می شود

مقدمه

یکی از اهداف مهم تربیت بدنی و ورزش سالم‌سازی افراد جامعه است. فرهنگ ورزش و تربیت بدنی به مسابقات و رقابت محدود نمی شود و

ارزش یک قهرمان نیز با مجموعه‌ای از رفتارهای ورزشی، صفات شخصیتی و سایر کردارهای فردی و اجتماعی تعیین می شود. اکثر قهرمانان سرشناس جهان، بلافاصله بعد از سقوط از برج و باروی پوشالی‌ای که برای آن‌ها ساخته‌اند، دچار افسردگی، پوچی و بی‌هدفی می شوند، زیرا به آن‌ها القا شده است که همه چیز در برنده شدن است، بنابراین، فرد بعد از گذشت دوره قهرمانی، احساس تنهایی می کند و دچار یأس و بی‌تعادلی روحی می شود (۳).

تفکر مادی و داشتن جسم قوی و زورمند و وجود بازوان قوی در افراد باعث می شود که امروزه افراد بی‌شماری از طریق پرداختن به ورزش از نظر اندازه‌های ابعاد بدنی و قدرت جسمانی رشد بکنند و رفته‌رفته از نظر قابلیت‌های گوناگون جسمانی در حدزیدی ظاهر شوند. برای این افراد، ورزش حکم هدف را پیدا می کند و آن‌ها را به موجودات تک‌بعدی تبدیل کرده است.

بنابراین حصول تمام اهداف تربیت بدنی باید در کنار سایر ارزش‌ها باشد و گرنه ورزش قابل دفاع نیست. از این رو، بررسی این فرهنگ غنی با مراجعه به منابع مختلف ضروری است. قهرمانان و پهلوانان ایران نیز جزو این فرهنگ بوده‌اند که بررسی صفات و ویژگی‌های پهلوانی و قهرمانی در منابع مختلف تاریخی از جمله «شاهنامه» می تواند نمایان گر بخشی از فرهنگ غنی ایرانیان باشد. صفات قهرمانان و پهلوانان ایرانی را می توان با صفات مختلفی مانند صفات رزمی، پهلوانی، صفات بدنی یا جسمانی و نهایتاً صفات عقلی و اخلاقی (خرد و دانش) وصف کرد. تقسیم‌بندی صفات صرفاً برای تأکید و اثبات اهمیت آن‌ها است.

اهمیت پهلوانی

شاهنامه اثری پهلوانی و کارنامه رزمندگان و جنگاوران است. در شاهنامه، پهلوان از ریشه «پهلو» گرفته شده و به مفهوم رزمنده و جنگاور است. مطالعه اساطیر ایرانی که در نوشته‌های اوستائی، پهلوی فارسی و غیره باقی مانده است، ما را متقاعد می سازد که سنت پهلوانی امری کهن است (۲). اساسی ترین نکته درباره مفهوم پهلوان و آیین پهلوانی به شاهنامه فردوسی مربوط می شود که در آن دلیرانی با مقام پهلوانی وجود دارند که جزء لاینفک نظام شهریاری هستند و وظیفه اصلی آن‌ها نگاهبانی از دستگاه و شمشیر زدن است (۷). در بیش تر آثار حماسی پیش از اسلام، مفاهیم رزمی و پهلوانی وجود داشته است و به طور کلی ریشه پهلوانی در شاهنامه جنبه حماسی دارد و پهلوان در حقیقت

یک رزمنده و قهرمان جنگی است. به نظر می رسد که پهلوان واقعی باید از کشاکش نبردهای موفقیت آمیز خود را آشکار سازد، در غیر این صورت نمی توان او را

پهلوان نامید، حتی وضعیت چنین قهرمان و پهلوانی در خارج از میدان نبرد و در سایر عرصه‌های زندگی کاملاً مشخص نیست. در شاهنامه فقط از جنگ و خونریزی و ستیز و نظایر آن سخن به میان نمی رود، بلکه تمامی خصایص مدنی، اخلاقی و فرهنگی ایرانیان قدیم را در بر می گیرد که دربردارنده مطالبی از مراسم اجتماعی، تمدن و مظاهر موفقیت و اخلاق، عشق بازی‌ها و پهلوانی‌ها و بحث‌های فلسفی و دینی نیز است. شاهنامه فردوسی از نظر اخلاقی، فلسفی، توصیف جان و تن، رزمی و غیره سرآمد همه این آثار است (۸).

این موضوع نشان می دهد آن چه که در شاهنامه بیان شده است، ریشه در تاریخ کهن تربیت ایرانیان دارد و بررسی شاهنامه ممکن است بسیاری از واقعیت‌های فرهنگی تربیت بدنی و ورزش دوران گذشته را آشکار سازد. فردوسی علاوه بر صفات عقلی و خرد در شاهنامه، اخلاق پهلوانی و جوانمردی را نادیده نگرفته است و رایزنی و مشورت با پهلوانان را فقط به واسطه توانایی بدنی و رزمی آن‌ها نمی داند، بلکه آنان به دلیل داشتن خرد و اندیشه روشن، رادمردی و جوانمردی شایسته پهلوانی قلمداد شده‌اند.

این نوع تربیت کامل و جامع نوعی تربیت سنتی محسوب می شود، ولی هم‌اکنون نیز در آرمان و ایده‌آل تربیت بدنی و ورزش، فرد تربیت شده جسمانی^۱ با ویژگی حداکثر رشد متعادل و متوازن جسمانی، شناختی، اجتماعی و اخلاقی با حفظ و رعایت استانداردها بهداشتی و رفتاری تعریف شده است. براساس این تعریف، واژه پهلوان در ادبیات ملی و دینی ایران بهترین و جامع ترین مفهوم برای تعریف مدرن آرمان تربیت ورزشی یا فرد تربیت شده جسمانی محسوب می شود. سن قهرمانی و پهلوانی در واقع آغاز رفتار تربیت ورزشی برای کودکان و نوجوانان و شروع تلاش مؤثر برای رسیدن از قوه به فعل است.

شاهنامه سن شروع تربیت قهرمانی و پهلوانی را ۷ سالگی، رفتن به میدان را ۱۲ سالگی و ۲۴ سالگی را آخرین مرحله کمالات ورزشی و پهلوانی در افراد می شناسد (۶). شاهنامه به خوبی اهمیت و اولویت داشتن صفات قهرمانی یا پهلوانی را در بین مردمان ایران زمین به خوبی نشان داده است که بخشی از این نتایج در این تحقیق آمده است. صفات اصلی قهرمانان و پهلوانان شاهنامه در جدول (۱) خلاصه شده است. این نتایج نشان می دهد که بیشترین اهمیت به ترتیب مربوط به صفات رزمی (۴۷/۵۸٪)، صفات عقلی و اخلاقی (۳۱/۳۶٪) و صفات جسمانی (۱۲/۱۴٪) است.

اما دوره قهرمانی، دوره ارزش‌های نظامی و برآمدن افتخار در مادی‌ترین شکل آن است تا افتخار به آرمان انسان‌ها تبدیل شود، از این‌رو جوهر بینش پهلوانی در پی افتخار از راه کنش است و نشانگر دوره‌هایی است که قوم یا ملتی به قهرمان نیاز دارد. این قهرمان ملی و خطرپذیر برای دفاع از حیثیت و نام خود مبارزه می‌کند.

پهلوان خطر را با آغوش باز می‌طلبد، زیرا بهترین فرصت را به او می‌دهد تا خود را نشان دهد. به نظر می‌رسد برخی از ویژگی‌های پهلوانان با ورزشکار امروزی مشابه باشد. اگر پهلوان آوازه را از دست بدهد، هستی او محدود می‌شود، آوازه جایزه افتخار است و قهرمان آن را پیش از هر چیزی می‌جوید و این آوازه به دلآوری وابسته است و در مفهوم خطرپذیری خلاصه می‌شود (۹).

بحث و بررسی

امروزه نیز ضرورت تلفیق اخلاق و ورزش از مباحث اساسی در تربیت بدنی و ورزش است که به‌طور عملی در مفهوم بازی جوانمردانه (fair-play) نمود یافته است. مفهوم «پهلوانی» مناسب‌ترین و سازنده‌ترین مفهوم و وسیله برای تبلیغ جنبه‌های تربیتی ورزش است، به عبارت دیگر، این واژه جامع‌ترین و کامل‌ترین مفهوم برای بیان آرمان تربیت بدنی یا فرد تربیت‌شده جسمانی است. تقاضای جامعه حال حاضر نیز به دنبال همین کارکرد از مفهوم قهرمانی و پهلوانی است.

در بررسی ابیات شاهنامه در خصوص زندگی فردی و اجتماعی پهلوانان به جنبه اخلاقی تأکید شده است ولی یقیناً کارکرد زندگی یا رفتار این افراد در شاهنامه عمدتاً رزمی و جنگی نبوده است. البته فردوسی این نوع عمل پهلوانان را در موارد زیادی توجیه و در چند مورد نکوهش کرده است. زیرا از نظر وی، عمل پهلوانان در این موارد از حالت فردی خارج شده و جنبه اجتماعی، سیاسی و وطن‌پرستی پیدا کرده است.

در حال حاضر، بروز این نوع رفتار در ورزشکاران بسیار کم است، چون پهلوان مانند هر فرد اندیشمند و عارفی کامل و بدون

از بین دوره‌های تاریخی ذکر شده در شاهنامه بیشترین صفات در دوره پهلوانی بیان شده است و صفات رزمی و صفات جسمانی در دوره پهلوانی، بالاترین فراوانی را در هر سه دوره تاریخی در بین سه نوع صفات تشکیل می‌دهد. خردورزی و مرد خرد بودن نیز از ویژگی‌های مهم پهلوانان بوده، با این حال، باز هم پهلوانان در مواردی نابخردانه و ناجوانمردانه عمل کرده‌اند.

در سراسر شاهنامه همیشه صفات رزمی و پهلوانی در کنار صفات عقلی (خرد) و اخلاقی ارزش بیشتری پیدا کرده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که صفات رزمی و پهلوانی برای کین‌خواهی ملی، دفاع از سرزمین و هویت، حفظ نژاد و گوهر بسیار ضروری است (۱).

به نظر می‌رسد اگرچه در شاهنامه فردوسی، پهلوانی دارای سازمان و دستگاه ویژه تربیتی (مانند زورخانه) نیست، ولی بررسی مجموعه رفتارها و نقش‌های هنجاری پهلوانان شاهنامه نشان می‌دهد که پهلوانان نه فقط نمونه‌ای عالی از سلامتی و آمادگی جسمانی بودند، بلکه ویژگی‌ها و خصلت‌های فردی آنان از جنبه عقلی و اخلاقی تأثیر به‌سزایی در روند تعلیم و تربیت ایرانیان داشته است.

تقاضای اجتماعی زیادی که مردم در وجود پهلوانان جست‌وجو می‌کنند، باعث شده است که کارکرد قهرمانی و پهلوانی در گذشته و حال از مرزهای ورزشی فراتر رفته و به‌ویژه در کارکردهای قومی و ملی حتی مورد سوءاستفاده واقع شود. فردوسی اخلاق ورزشی (جوانمردی) را آیین زندگی می‌کند. مفهوم تندرستی و توانایی فقط در طبقات نظامی، لشکری و برخی مشاغل ویژه مهم بود و در سایر گروه یا طبقات اجتماعی مورد توجه قرار نگرفته است. جنبه دیگر ریشه پهلوانی در شاهنامه این است که آن‌ها به‌عنوان گروهی جنگجو، رزمنده و وفادار در خدمت شاهانی بودند که به عنوان مظهر وحدت و قدرت قوم ایرانی، فرماندهی پهلوانان و قهرمانان را برای حفظ این سرزمین مقدس مهم می‌دانستند. از این نظر، جایگاه پهلوانان در سلسله مراتب قدرت سیاسی ارتقا می‌یافت، زیرا به دلیل داشتن اندیشه و خرد از رایزنی و مشاورت ایشان استفاده می‌شد.

جدول ۱. مقایسه صفات اصلی پهلوانان در شاهنامه

مجموع صفات	صفات عقلی (خرد) و اخلاقی		صفات رزمی و پهلوانی		صفات جسمانی		ویژگی‌های دوره‌های تاریخی
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۷۴	۴۸/۸۵٪	۸۵	۲۴/۷٪	۴۳	۲۶/۴٪	۴۶	اسطوره‌ای (از آغاز تا آخر ضحاک)
۶۵۴۲	۲۶٪	۱۷۰۴	۵۴/۴٪	۳۵۵۹	۱۹/۵٪	۱۲۷۹	پهلوانی (فریدون تا داراب)
۳۲۷۶	۴۱/۰۵٪	۱۳۴۵	۳۵/۱٪	۱۱۵۳	۲۳/۷٪	۷۷۸	تاریخی (از داراب تا پایان‌نامه)
۹۹۹۲	۳۱/۳۶٪	۳۱۳۴	۴۷/۵٪	۴۷۱۴	۲۱٪	۲۱۰۳	جمع

فرد پی‌برد. بنابراین اگر ورزشکار همزمان با قدرت بدنی و مهارتی از برتری‌های روحی و اخلاقی یا از اعتدال روحی و خلقی مناسب برخوردار باشد، به پهلوانی نزدیک می‌شود. در این صورت، میل و رغبت افکار عمومی نسبت به ورزش و ورزشکار بیشتر خواهد شد و روح پهلوانی در جامعه تعمیم می‌یابد. بنابراین بهترین و کامل‌ترین و مفیدترین وسیله تبلیغ ورزش، برخورداری از ویژگی پهلوانی در جامعه است که با نیرومندی و توانایی معنوی و برتری اخلاقی به‌دست می‌آید.

پی‌نوشت

1. The physically educated person

منابع

۱. بهرامی‌پور، بهرام، «مقایسه صفات اصلی پهلوانی در شاهنامه»، فصل‌نامه المپیک، شماره ۳۶، سال ۱۳۸۵.
۲. بهار، مهرداد، «از اسطوره تا تاریخ آیین مهر و ورزش باستانی ایران»، نشریه پیمان، شماره ۲۳.
۳. بهرام، عباس و همکاران، «مباحثی در مبانی تربیت بدنی»، نشر جهاد دانشگاهی، چاپ اول، ۱۳۶۸.
۴. ثواقب، جهانبخش، «ورزش پهلوانی در ایران»، نشریه علمی ورزشی دانشگاه انقلاب، شماره ۵۹، آذر ۱۳۶۹.
۵. صبور اردوبادی، احمد، «ورزش و تندرستی»، نشر دفتر تحقیقات و آموزش تربیت بدنی، چاپ اول، ۱۳۶۵.
۶. صفا، ذبیح‌الله، «حماسه‌سرایی در ایران»، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۶۹.
۷. کاظمی‌نسی، کاظم، «نقش پهلوانی و نهضت عیاری در تاریخ اجتماعی و حیات سیاسی ملت ایران»، نشر بانک ملی، چاپ اول، ۱۳۴۳.
۸. مهدوی‌نژاد، رضا و یزمان معتمدی، «تاریخ تربیت بدنی و ورزش»، انتشارات دانشگاه اصفهان، چاپ دوم، ۱۳۶۸.
۹. مختاری، محمد، «حماسه در راز و رمز ملی»، نشر قطره، چاپ اول، ۱۳۶۸.

نقص نیست، بلکه مهم این است که جنبه‌های مثبت رفتار و عملکرد ورزشکار و پهلوانان بیشتر از نمودهای منفی رفتارش باشد. در ابیات زیادی، میهن‌پرستی، مقدس بودن خاک ایران، دفاع از تمامیت ارضی آن و غیره به پهلوانان و قهرمانان گوشزد و یادآوری شده است. امروزه این موضوع در ورزش قهرمانی و حرفه‌ای نیز مشاهده می‌شود، یک قهرمان فقط برای پیروزی فردی و کسب مدال برای خود نمی‌جنگد، بلکه در قالب یک هویت اجتماعی مانند وابستگی نژادی، قومی، جغرافیایی، باشگاهی و غیره مبارزه می‌کند.

از این‌رو، کارکرد چنین افرادی از حوزه ورزش فراتر می‌رود و سایر عرصه‌های زندگی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد. از طرف دیگر و حتی مهم‌تر از سایر جنبه‌ها، ریشه پهلوانی در شاهنامه فقط به اندام درشت، تنومندی و رزم‌جویی محدود نشده است، بلکه از نظر فردوسی، پهلوان باید مرد عمل و مرد خرد باشد. به عبارت دیگر، پهلوان در شاهنامه فقط با نمودهای جسمانی و بدنی مانند دوره‌های ابتدایی و اولیه معرفی نمی‌شود و پهلوان باید از زشتی و بی‌عدالتی، دور باشد یا عقلانی و اخلاقی عمل کند.

فردوسی در کنار ستودن صفات جسمانی دوری از کاهلی، سستی و هم‌چنین تناسب بدنی را مهم تلقی کرده است. در شاهنامه، سلامتی و تندرستی نعمتی ایزدی و با ارزش است، به طوری که در کنار خرد، دانش، هنر و گوهر قرار می‌گیرد.

از نظر فردوسی، اگر کسی زور و خرد و دانش داشته باشد، خداوند همه چیز را به او داده است. در شاهنامه، صفات جسمانی و هم‌چنین صفات رزمی و پهلوانی بیشتر در کنار صفات عقلی، اخلاقی ارزش پیدا کرده است. در شاهنامه، خرد زینت‌بخش توانایی و زورمندی است و در مقدمه بسیاری از داستان‌ها صفت عقل، اندیشه یا خرد و سایر صفات اخلاقی مورد ستایش و حتی در مورد آن پند و اندرز داده شده است.

البته از نظر فردوسی، هیچ انسانی کامل نیست، ولی فردوسی در موارد زیادی طرفدار پهلوان می‌شود و کوتاهی او را از خرد، دین و جوانمردی نادیده می‌گیرد (۹). بسیار کمی از رفتارها و کردارهای قهرمان و پهلوان یا حتی گروه‌های ورزشی را رفتارهای ناهنجار اجتماعی و عرفی تشکیل می‌دهد.

هر کسی دارای ویژگی‌های تنی، ظاهری و باطنی خاص خویش است و عواملی از قبیل تجارب شخصی، آموزش و پرورش و محیط اجتماعی در این ساختار نژاد، تبار و دودمان و جنسیت دخالت دارند. بنابراین در تشخیص گوهر هر فرد، عوامل شش‌گانه نژاد، تبار، جنسیت، محیط، آموزش و پرورش و تجارب شخصی نقش دارند. سن قهرمانی و پهلوانی در واقع آغاز رفتار تربیت ورزشی برای کودکان و نوجوانان و شروع تلاش مؤثر برای رسیدن از قوه به فعل است، به صورتی که در شاهنامه چند مورد به آن اشاره شده است و نشان‌دهنده اهمیت این دوران بوده است (۶). از آن‌چه که در این تحقیق بدان اشاره شد می‌توان بر اهمیت بیشتر صفات پهلوانی در مقابل صفات قهرمانی در سرتاسر زندگی